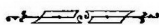

իսկոյն կը ժամանեմ փեսային տունը: Ընդ-
արձակ գաւթին մէջ զետեղուած են խե-
ցեղէն ամաններ՝ լեցուն օշարակներով, սե-
ղաններ՝ որոց վրայ զիգուած են խորոված
գառան ամբողջ քառորդ մասն և ուրիշ աման
տեսակ տաճկական համադրամք. քիչ մ'անդին
կայ մանդալ (կրակարան) մը՝ որու վրայ կը
տաքցընեն խահուէի համար գործածուելիք
ջուրը:

Թբգմ. Հ. Ե. ԱՐԲԱՆԱՄԵԱՆ

Շարայարէրի

ՄԱԳՆԻՍԱԿԱՆ ՔՈՒՆ

HYPNOTISME

(Շար. տես էջ 324)

ԳՆՈՒԻ ԱՌԱՋԻՆ

ՄԱԳՆԵՏՈՒԹԵԱՄԲ ՔՆԱՅՆԵԼՈՒ ԿԵՐՊԵՐՆ.

ՄԱԳՆԻՍԱԿԱՆ ՔՈՒՆ բուն իսկ էութիւնը կ'ուզենք ճանշնալ. բայց արդեօք պի-
տա յաջողի՞նք, և այն՝ ի՞նչ կերպով: Իւրա-
քանչիւր ոք գիտէ՝ թէ ներկայ վիճակին մէջ
մարդս չի կրնար ճանշնալ ուղղակի ո՞ր և
է իրի բնութիւնը և գոյացութիւնը: Վասն
զի մարդկային միտքն ոչինչ նուազ քան
աչքն՝ կարող չէ մտաւոր տեսութեամբ ըմ-
բռնել զոլոյն կարծուած իսկ իրաց ամբող-
ջական էութիւնը՝ որ տեսականորէ որոշուած
ըլլայ: Արդ ուրեմն ինչ որ ուղղակի չենք
կրնար ճանշնալ, անուշղղակի կ'ըմբռնենք
զայն:

Այս կրկին սկզբունքը կը հաստատեն և
կը հաւատեն նախ՝ իւրաքանչիւր մարդոյ
փորձն և երկրորդ՝ ամենայն իմաստնոց վար-
դապետութիւնն: Եւ այս կրկին սկզբանց վը-
րայ հիմնեալ կը հաստատենք նախ՝ որ հարկ

է համեմատութիւն մ'ըլլայ ի մէջ այն ազ-
գակաց որոնք իր մը յառաջ կը բերեն՝ և
այդ յառաջ եկած իրին. դարձեալ՝ թէ իրի
մը յատկութիւնք են ցումունք նոյն իրին
ուսկից կը ծագին, և մարդս՝ իրաց էութիւնը
քննելու համար նախ կը քննէ անոնց յատ-
կութիւնները և գործողութիւնները, և մեր
միտքն այս եղանակաւ կը հասնի ի ծանո-
թութիւն նոյն իրաց էութեան. զոր օրինակ
ծառի մը տեսակը կը ճանշնանք իրեն պտուղ-
ներէն, և գետոյ վրայ գաղափար մը կը
կազմենք անոր աղբերաց ձեռքով: Բովան-
գակ իմաստասիրական դիտութիւնն այս
սկզբան վրայ հիմնեալ է, զոր օմանք ի նոր
իմաստակաց կ'ուզեն քանդել երկու երեք
խօսք յօսա արձակելով՝ առանց իրենց հակա-
ռակորդաց փաստերը ի մէջ բերելու և հերքե-
լու, և կը կարծեն թէ յաղթութիւնը ձեռք
բերին. ինչպէս ազգային տարօրինականութեան
չեւմ պաշտպաններն միոյն գրուածոց մէջ
կը տեսնուի: Եւ այս է սղէտ ռամկին աչքին
փոշի նետել՝ որպէս զի ճշմարտութեան լոյսը
չկարենայ նշմարել. սակայն յուսալով՝ որ
այդ կարևոր կէտին վրայ յարմար առթիւ
զբաղինք՝ կը զառնանք մեր նիւթին:

Մագնիսական քնոյ էութիւնը ըմբռնելու
համար երկու հետեւեալքն կարևոր են. Ա. Իճն
պաշմաններով և ինչպիսի՞ ազդեցութեանց
ներքոյ առաջ կոչ գալ մագնիսական քռանն.
— Բ. Ինչպիսի՞ երևոյթներ առաջ կը բերէ:
Այս երկու կարևոր կէտերուն առաջինը կը
պարզենք՝ բացատրելով թէ իճնպէս մագնի-
սական քռանն առաջ կոչ գալ:

Ա

Մագնիսական բուն շատ բարի մարդ-
կանց կասկածախի եղաւ՝ բուն իսկ զայն ա-
ռաջ բերելու համար գործադրուած միջոց-
ներուն պատճառաւ. և մագնիսութեան հա-
կառակորդք այս գործադրուած միջոցաց ան-
տեղութիւնէն փաստ մը կը հանեն հակառակ
մագնիսական քնոյ: Մենք այս փաստը ընդ-
լայնելով մէջ պիտի բերենք. սակայն որպէս
զի այդ լաւ կերպով պարզուի՝ հարկ է ա-
ռանձին մտադրութեամբ նախ պարզենք հոս

մագնիսութեամբ քնացընելու զանազան եւ զանակները՝ որք շատ տեսակ են, և զորս նոյն ինքն մագնիսացընողք յաջորդ կերպով կը պատմեն:

Մեր վերոյիշեալ յառաջաբանին մէջ մագնիսական քնոյ ենթարկուած պատանին քնացաւ¹. և այդ քնացընելու կերպը գրեթէ նոյն է վերջին ժամանակները գործադրուած կերպին հետ, զոր Դէստ այսպէս կը նկարագրէ. «Մագնիսական քնոյ ենթարկելի անձին դիմաց կը նստիս, և կը յանձնես իրեն որ ըստ կարելոյն սեւեռէ աչքը բոլ վրայդ և նայի ճշգիւ. և զու ալ անընդհատ անոր աչաց կը նայիս: Նստի անոր սրտէն մի ճանի խոր հառաչանք յառաջ կու գան, և ապա արտահանուողը կը բացուին և կը գոցուին յաջորդաբար, և արցունքով կը լեցուին, և շատ անգամ աչքերն խաղալէն յետոյ, վերջապէս կը փակուին²»:

Բայց ամէն մարդ վերոյիշեալ պատանւոյն պէս դիւրամ չի քնանար, և քնացընողին համար ալ մեծ նեղութիւն է իւր աչքերը անընդհատ սեւեռել իւր դիմացը կեցող ենթակային աչացը վրայ: Հետեաբար՝ ջանացին շատերն գտնել ուրիշ դիւրագոյն կերպ մը՝ մագնիսական քնոյ ենթարկելի անձին աչաց վրայ ազդելու համար: Եւ յիրաւի գտնուեցան, հնարուեցան այլ կերպեր և միջոցներ:

«Քսանամեայ երիտասարդ մը պիտի քնացընէի, կ'ըսէ նոյն Մօլ: Կը նստեցնեմ զինքը թօռոյ մը վրայ, և ձեռացը մէջ կը դնեմ ապակեայ կոճակ մը՝ զոր աչացը դիմաց պիտի բռնէ և անոր վրայ պիտի սեւեռէ իւր

աչքը: Երեք վայրկեան ետքը արտահանուողը կը փակուին. և կը տեսնեմ որ ի զուր կը ջանայ բանալ իւր աչուրները. միննոյն առտին ապակեայ կոճակը բռնող ձեռքը կը խոնարհի և ծնկացը վրայ կ'իյնայ³»: Երկու տասարդը քնացեր է:

Դեռ պարզագոյն միջոց կայ, ինչպէս որ կը վկայէ ականատես վկայն Քուրնոնիէ, որոյ *Hypnotisme franc* մատենարը մեր աչաց առջև ունիւնք և որուն ըստ կարի պիտի հետեւինք: Արդ սա կը գրէ՝ թէ մագնիսացուցիչ բժիշկ մը փոխանակ փայլուն կոճակը քնացող ենթակային ձեռքը տալու, ճիշտ ըթին արմատին վրայ կը հաստատէ զայն՝ գրեթէ աչացը մէջ: Այս կերպիս մէջ բնաւ նեղութիւն չկայ թէ՛ ենթակային և թէ՛ մագնիսացընողին համար: Այս կերպը կը գործադրեն ի Փարիզ *SALPÊTRIÈRE* հիւանդանոցին մէջ⁴:

Իսկ ի հիւանդանոցին *CHARITÉ*, Լիւի բուսագոյն միջոց կը գործածէ, այսինքն, հայելի արտառտից⁵ կոչուածը: «Մտածելով այս շարժական հայելիներուն դիւթիչ և ազդող զօրութիւնը՝ երբոր արեւուն ճառագայթները զարնեն անոնց վրայ, որով արտոյտները յինքնահոս կը ձգեն, ինքնիրենս հարցուցի, կը դրէ Լիւի, թէ արդեօք նմանութեամբ մը՝ նոյն հայելիք չե՞ն կրնար մարդուս վրայ ևս, գտնէ շրային անձանց՝ որոնք նախապէս տրամադրեալ են, նոյնպիսի ազդեցութիւններ ընել, որով մեքենաբար ինչան մագնիսական քնոյ մէջ». փորձը յաջող ելք ունեցաւ ըստ իրեն փափաքանաց⁶:

Լիւի յառաջ կը վարէ խօսքը. «Երբոր

1. Albert Moll, *Der Hypnotismus*, Բ. տպ. էջ 16. Փորձ Գ:

2. Dr. Cullère, *Magnetisme et hypnotisme*, էջ 101:

3. Վերոյիշեալ մատեն. էջ 15. Փորձ Ա: 4. Cullère. էջ 103:

5. Հայելի արտառտից (*Miroir à alouette*) ըսուած սակաւածանօթ ըլլալուն համար՝ անշուշտ մեր ընթերցողը յօժառութեամբ կը կարդան Տօքթոր Ֆօլայ աբ Քուրմէլի հետեւեալ նկարագիրը. «Անկէնաւոր երեսներով ինքնաշարժ հայելիք են, որոնք կազմուած են հաստեւածակողմն փայտի կտորներով՝ որոց մէջ ա-

զօցուած են հայելւոյ կտորք, սովորաբար կրկնակք են և խաւաձեք: Որտեղեք կը գործածեն զայդ արտոյտ բռնելու համար, վասն զի անոր վրայ արեգակնայն ճառագայթները կ'անդրազառնան ամէն կողմէ և դէպ չորիզունին ամէն կէտերը». *L'hypnotisme*. էջ 52: — Տես ևս Քաւագ. արտառտից և գիտաքննանց, և այլն. Հ. Ման. Վ. Քալուսի. էջ 93. տպ. 1892. Վենետիկ:

6. Dr. Luys, *Les émotions dans l'état d'hypnotisme*. էջ 73:

մագնիսական ջնոյ ենթարկելի անձը այս վերոյիշեալ ինքնաշարժ գործւոյն դիմաց կը կանգնի, արգէն գործին լաւ կերպով կ'անդադարձնէ լոյսը, ապա կ'ընեմ նոյն անձին սեւեռած նայել գէպ ի հայելին, և ընդհանրապէս հինգ վեց վայրկեան յետոյ, երբեմն վայրկեանի մէջ ալ, կը տեսնենք որ աչքերը փակեւր ու ճնացեւր է¹»:

Այս հայելւոյն առաւելութեանց մին ևս այս է ըստ Լիւիյի. «Կրնանք նոյն գործւոյն չորս կողմը կեցընել երեք կամ չորս անձինք և միանգամայն ճնացընել զիրենք. և այս օգտակար կէտ մ'է մագնիսական ջնոյ ճննութեան համար, որովհետև միանգամայն բազմաթիւ անձանց վրայ նոյն երևոյթները կը դիտենք»:

Երբեմն ալ փոխանակ երկար և մեղմ կերպով ազդելու ենթակային աչաց վրայ, սաստիկ և յանկարծական ազդեցութեամբ ևս կրնայ յառաջ բերուիլ մագնիսական ջունը: «Քաջածանօթ է պիտոց, կ'ըսէ Տօքը. Պօզոս Մարէն, որ երբեմն փայլակ ինքնակ ուղղադարձութիւն (catalepsie) յառաջ կը բերէ ոմանց վրայ: Արդ նոյնը կրնանք կատարել արուեստական կերպով ալ, այսինքն, անձի մը երեսին վրայ ելեկտրական լուսոյ յանկարծական ճառագայթ արձակելով, և կամ գործածելով մագնիսի լատտերը՝ որով կրնանք մագնիսի լուսոյն սաստիկ ճառագայթները արձակել և ուղղել գէպ ի մեր ուզած կողմն»³:

Այսու ամենայնիւ հարկաւոր չէ՞ որ պայծառ և լուսավոր ըլլայ այն առարկան՝ որոյ վրայ ենթական իւր աչքը պիտի սեւեռէ, վասն զի բաւական է որ նա այս ինչ կէտին վրայ կեկորոնացընէ իւր աչաց զօրութիւնը. զոր օրինակ, կրնանք ճնացընել մէկը պարզ մագնիսացուցչին մատին ծայրը նայել տալով: Տօքը. Պուշիւ կը պատմէ՝ որ փոքրիկ աղջրկան վրայ մագնիսական ջնոյ ամէն երևոյթներն կը տեսնուէին անթերի կերպով՝ երբ նա զգեստին կոճակները կ'անցընէր օ-

ղերուն մէջ. վասն զի այս գործողութեան համար կը հարկադրուէր իւր նայուածքը և ուշադրութիւնը կեկորոնացընել միենայն կէտի վրայ: Միով բանիւ, յաճախ հիւսնող ոմանք ուղղադարձութեան մէջ ինկեր են մի քանի վայրկեան հայելւոյ մէջ նայելով:

Յարգ ըսածնէս յայտնի է՝ որ մագնիսացընելու բազմաթիւ միջոցներ ու կերպեր կան պարզապէս աչաց վրայ ազդեցութիւն ընելով: Սակայն հաւաստաբաւէս մագնիսական ջունը առաջ կու գայ ականջաց և ալլ զգայարանաց վրայ ևս ազդելով ու ներգործելով, զոր յաջորդաբար պիտի պարզենք:

Մեղմ և միակերպ ազդեցութիւն մը լսեւ, լեաց վրայ՝ եթէ ըստ բաւականի երկայն տեւէ, զիրաւ մագնիսական ջուն յառաջ կը բերէ: Ի Գերմանիա՝ Հայտենհայն կը գործադրէ զայդ օժտարակամ. — Օր մը երեք ուսանողը կը խնդրեն որ զիրենք ճնացընէ, նա կը զիմանի անոնց աղաչանաց, և կը նստեցընէ զիրենք սեղանի մը շուրջը, որոյ մէջանց կը դնէ իւր ժամացոյցը, և կը յանձնէ որ հանպարտօրէն մտիկ ընեն անոր զարնուածքը. հազիւ հինգ վայրկեան կ'անցնի, և ահա երեքն ալ ճնացեւր էին:

Փիղըը, Պորտոյի բժշկութեան ուսումնաբանին ուսուցիչ և գահերէց, նմանօրինակ փորձ մը կը ներկայացընէ մեզի Սուրբ Անդրէաս հիւսնողացին սրահներէն միոյն մէջ.

«Յովհաննա աթոռի մը վրայ կը նստի, և ականջին մօտ կը դնեմ ժամացոյցս, իւրն զրելով իրմէ որ ուշադրութեամբ մտիկ ընէ անոր զարկը: Տասն երկվայրկեան ետքը երկայն շունչ մը կ'առնու, և կը ճնանայ. վասն զի իրեն անգամոց տրուած զիրքը կը պահէ, իսկ աչքն լայնաբար բաց են: Սպասենք մի քանի երկվայրկեան ևս. կը խոնարհին արտահանուներ, իսկ անգամներն կը մնան իրենց տրուած դրից մէջ: Բայց ժամացոյցը թող վայրկեան մ'էս կենայ. նայինք վերջապէս ինչ կ'ըլլայ: Յանկարծ բոլոր ան-

1. Նոյն մատեան:

2. Նոյն. էջ 74:

3. L'hypnotisme théorique et pratique. էջ 75:
— Charcot, Oeuvres complètes. հտ. Թ. էջ 234:

զամեններն կը թուլանան, հիւանդն ինքն իրեն վրայ կը ձռնի, աթոռներ կը սահի, և անկենդան նիւթոյ պէս կ'իյնայ յատակի վրայ՝ »:

Եթէ՝ սաստիկ և յանկարծական ըլլայ զգայարանաց գրգռումը և եթէ՝ անընդհատ և մեղմ, ջղային քունն յառաջ կու գայ, զոր օրինակ, յանկարծական սաստիկ ձայն եւ բաժտական գործւոյ մը անմիջապէս ուղղագարութեան մէջ կը ձգէ հիւանդը¹։ Պոռտնըլի և Ռենեսարի հիւանդին պատմութիւնը ծանօթ է։ Սա ծնծղայ մը կը զարնէր. և ահա յանկարծ ձեռքէն կը սահի կ'իյնայ, և ինքն ալ անզգայ կ'ըլլայ։ Իսկ վերոյիշեալ բժիշկներն անոր ձայնը և շարժումը չլսելով՝ կու գան փնտռելու գինըր և կը գտնեն անշարժ և քնոյ մէջ։ — Ծանօթ է և զուարճալի ուրիշ հիւանդի մը դէպքն ալ. Salpêtrière հիւանդանոցին մէջ կը կասկածուէր՝ որ այդ հիւանդը Ռիշէրի քիմիատուէն լուսանկարներ կը գողնար. իսկ նա զայրացմամբ կը պաշտպանէր ինքզինքը։ Առաւօտ մը բոխշիւր կու գայ ուրիշ հիւանդաց վրայ փորձեր ընելու, և կը տեսնէ գողին ձեռքը լուսանկարներուն զարանին մէջ. կը մօտենայ, իսկ հիւանդը անշարժ կը կենայ։ Կը քննէ և կ'իմանայ՝ որ մերձաւոր սրահին մէջ ծնծղայի ձայնէն ազդուելով անզգայութեան մէջ ինկեր է՝ մինչեւ գողութիւն կ'ընէր։

Այդ փորձերն ու օրինակներն կը հաստատեն՝ թէ աւելաց և ականջաց ձեռքով կաշիքի է մագնիսական քուն առաջ բերել, պիտի տեսնենք որ շօշափելեօք ևս հաւատարապէս կրնանք մագնիսացընել։

Մորթի թեթիւ և յաճախակի գրգռումն՝ կրնայ ըլլալ պարզապէս բերելով մորթը, աչքին գնդակները մեղմով ճգնելով կամ ականջաց վրան սեղմելով, ելեկտրական փոքրիկ հոսանք մ'անցընելով, մագնիս գործածելով։ Եւ եթէ մորթը գրգռուի, շատ անձնաց վրայ մագնիսական քուն կու գայ։

Տը Ժօն կը պատմէ՝ որ շատ անգամ և շատ միջոցներով փորձեր է քնացընել մարդ մը, բայց ամենեկին չէ յաջողած. սակայն զանկին որոշեալ կէտ մը շփելով՝ մի քանի վայրկեան ետքը անզգայացըն է³։ Նոյն բժիշկը թերեւս այս մարդուն վրայ հանդիպեր է քնածին գօտի բոսուածին, — Եւ ոմանց այս առանձնայատկութիւնը կը յորպորէ զմեզ խօսելու նոր գիւտի, կամ լաւ ևս, նոր յոյժ հետաքրքրական զրուծեան վրայ՝ զոր վերոյիշեալ քնածին գօտիք կոչուածի մասին հաստատեցին ոմանք ի գիտնոց։

Շարքոյ, Ռիշէր և Տիւմենիայլիէ այդ տեսակ գօտիները արդէն իսկ նշանակած էին. բայց Փիլլըր առանձին ինամբողջ և զրուծեամբ ուսումնասիրեց այս կարևոր խնդիրը՝ իրեն *L'hystérie et l'hypnotisme* երկասիրութեան մէջ, ուսկից բաղելով պիտի բացատրենք այս նոր զրուծիւնը՝ հեղինակին տուած բացատրութիւնէն կարևոր հետեանքներ հանելով։

Հ. Ս. ՍԱՐԵԱՆ

Շարայարելի

ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ

1. Միջին ընթացք իմաստասիրութեան. — Աշխատասիրեաց Հ. Եղուարդ վ. Սիրունեան ի Միխիթարեան Ուիտէ. — Վիեննայի, 1899. զին. 2։

Իմաստասիրութիւնն՝ հանդիսարան է մարդկային մտաց կրած յեղափոխութեանց և անոր բազմազան գաղափարաց, որոց եթէ՝ գեղեցիկ և եթէ՝ տգեղ պատկերները ի հանդէս հաներ է սոյն Միչիքն ընթացքս։

1. *Leçons cliniques sur l'hystérie et l'hypnotisme*. Կո. Բ. էջ 88։

2. Charcot. *վերոյիշեալ մատենն*. էջ 304։

3. *Compte rendu du premier Congrès de l'hypnotisme*. Paris, 1890. էջ 192։